

Behalve als een bijdrage aan het onderzoek naar het Amerikaanse Europeabeeld presenteert Van Minnen zijn boek ook als een studie naar de kwaliteit van de Amerikaanse buitenlandse dienst in de negentiende eeuw. De Amerikaanse diplomaten in die tijd hebben een niet al te goede naam en in een inleidend hoofdstuk voert Van Minnen ook twee oorzaken aan voor het minder goed functioneren van de diplomatieke dienst: de lage beloning en de invoering van het *spoils system* door Andrew Jackson, dat de ontwikkeling van het idee van een diplomatieke carrière in de weg stond en amateurisme uitlokte. Over de nadelen van zowel de ondersalariëring (waardoor men alleen dankzij eigen kapitaal kon overleven) als de afhankelijkheid van de machtswisselingen in Washington kunnen we inderdaad in Van Minnens boek regelmatig wat lezen. Toch meent de auteur dat het negatieve beeld dat door historici van de Amerikaanse diplomatieke dienst is geschilderd niet houdbaar is. Hoewel de diplomaten die in Nederland gestationeerd waren op één na (Hughes) geen beroepsdiplomaten waren, maar eigenlijk gelegenheidsgezanten, waren ze beslist niet incompetent of onbenullig. Sommigen hadden voor ze naar Nederland kwamen elders diplomatieke ervaring opgedaan, anderen hadden in de Verenigde Staten een gedegen vooropleiding genoten. Zowel in Washington als in Den Haag was men daarom meestal wel tevreden over de diplomaten; alleen Everett en Preble wekten wrevel, de eerste door zijn eenzellig gedrag en ondiplomatiek geschrijf, de ander door het protest dat hij indiende tegen de uitspraak van Willem I inzake Maine (dat er overigens toe leidde dat de zaak later na hernieuwde onderhandelingen alleen nog maar nadeliger voor de Verenigde Staten uitpakte). Zo incompetent en amateuristisch ging het dus niet (al moet aangetekend worden dat het beeld van de incompetente diplomatie vooral is getekend voor de tijd na de Burgeroorlog en niet voor de tijd die Van Minnen behandelt), maar is daarmee aangetoond dat de Amerikanen wél een competente en deskundige buitenlandse dienst hadden? In het boek leest men voortdurend klachten over gebrek aan informatie in Den Haag; daar horen de diplomaten, zeggen ze, altijd als laatste wat er in Europa gaande is. Al spoedig na 1815 werd het duidelijk dat Den Haag beslist niet die belangrijke luisterpost was die men er in Washington in zag. Het simpele feit dat men toch een post in Den Haag aanhield vormt daarom misschien wel het beste bewijs voor het gebrek aan kwaliteit bij de buitenlandse dienst van de Verenigde Staten.

K. van Berkel

S. de Schaepdrijver, *Elites for the capital. Foreign migration to mid-nineteenth-century Brussels* (Dissertatie UvA 1990; Amsterdam: Thesis, 1990, 171 blz., f35,-, ISBN 90 5170 068 7).

De auteur promoveerde met dit doctoraal proefschrift weliswaar aan het Postdoctoraal instituut voor de sociale wetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, maar eigenlijk schakelt dit werk zich in in de onderzoekstraditie van het 'Centrum voor interdisciplinair onderzoek naar de Brusselse taaltoestanden' van de Vrije Universiteit van Brussel, waar sinds 1978 onder leiding van prof. dr. E. Witte werk wordt gemaakt van het onderzoek naar het Brusselse taalverschuiwingsproces sinds het einde van de achttiende eeuw. Toen mevr. De Schaepdrijver haar onderzoek opstartte, lagen de onderzoeksaccenten van het centrum volledig op de analyse van de negentiende eeuwse taalverhoudingen. In deze context werd de rol geduid die — veelal gefortuneerde — buitenlanders speelden in de verfransing van het Brusselse culturele leven. Vanuit deze vaststelling wenste mevr. De Schaepdrijver deze specifieke migrantengroep verder door te lichten qua migratiepatronen en -motieven en na te gaan welke plaats deze groep innam in de Brusselse sociale ruimte. Deze erfenis betekende voor *Elites for the capital* echter zowel

een verrijking als een belasting. Enerzijds liet ze de auteur toe te putten uit de talrijke onderzoeken, die aan de VU Brussel en aan andere Belgische universiteiten al werden gerealiseerd. Dit is vooral gebeurd in het tweede hoofdstuk, dat de demografische en economische transformaties van het negentiende-eeuwse Brussel schetst.

Anderzijds heeft deze erfenis echter ook de marge verkleind, waarbinnen de auteur nieuwe, originele theoretische en empirische invalshoeken kon ontwikkelen. Dit conceptueel schatplichtig zijn aan vroeger onderzoek weegt op heel wat hypothesen en besluiten, zelfs op een aantal centrale thema's. Zo werd de stelling dat Brussel zijn groei dankte aan neveneffecten van zijn hoofdstedelijke rol en aan zijn scharnierfunctie als financieel centrum reeds geheel of gedeeltelijk bestudeerd door verschillende Belgische historici (P. van den Eeckhout, P. Lebrun, G. Kurgan ...). De eigen empirische bijdrage van de auteur bestaat uit een geïndividualiseerde steekproef, getrokken uit de vreemdelingen- en bevolkingsregisters (1846-1856). Historici, die ooit met dergelijk materiaal gewerkt hebben, beseffen wel dat het depouilleren van deze bronnen een uitermate tijdrovende bezigheid moet geweest zijn. Dit verklaart wellicht waarom andere individualiseerbare bronnen niet werden aangewend om zo een meer gevarieerde prosopografische aanpak te realiseren.

In het derde hoofdstuk worden de bevindingen van het steekproefonderzoek getoetst aan de gangbare migratietheorieën. De migratiestromen naar Brussel die mevr. De Schaepdrijver bestudeerde, bleken Brussel in te schakelen in een Europees stedelijk migratienetwerk. De specifieke Brusselse arbeidsmarkt bood gunstige tewerkstellingsperspectieven aan jonge, gekwalificeerde buitenlanders. De migratiepatronen, — motieven en mechanismen van deze geprivilegieerde groep van buitenlanders staan dan ook in schril contrast met deze van de massa van korte afstandsmigranten, meestal verarmde Vlaamse ruralen, die in de hoofdstad arriveerden omdat ze in hun geboortestreek niet meer wisten van welk hout pijlen te maken.

Hoofdstuk IV behandelt de plaats, die deze buitenlanders innamen in de Brusselse sociale hiërarchie en speurt eveneens naar de residentiële spreidingspatronen van deze groep. Vooral in dit hoofdstuk wordt duidelijk dat het bronnenmateriaal van mevr. De Schaepdrijver in gebreke blijft om nieuw licht te werpen op de positie en de plaats van deze migranten.

De auteur spaart geen moeite om — en dit getuigt van een grote belesenheid en creativiteit — vernieuwende invalshoeken aan te boren en haar materiaal tot op het been te depouilleren. Door de beperkingen van het materiaal en de reeds bestaande onderzoeken brengt dit echter geen nieuwe inzichten aan en worden dergelijke ingrepen eerder als cosmetische opfrisbeurten ervaren. Zo introduceert de auteur de begrippen 'economisch, sociaal en cultureel kapitaal', ontleend aan Bourdieu, maar kan ze deze enkel onderbouwen met de reeds gekende literatuur, niet met haar steekproefresultaten. Dat buitenlandse migranten extra-culturele bagage meebrachten en een stapje vóór hadden op de Belgen in de hoofdstad van een natie, die nog volop op zoek was naar een eigen identiteit, kan dan ook moeilijk een verrassend besluit genoemd worden; het is gewoon een bevestiging van bestaande bevindingen.

Mevr. De Schaepdrijver gebruikt de techniek van regressieanalyse om de ruimtelijke spreiding van buitenlandse migranten te verklaren. Economische en niet socio-culturele factoren bleken hierbij een rol te spelen. Ze woonden weliswaar niet echt gesegregeerd, maar resideerden wel in de betere, niet-autochtone stadsbuurten. Buitenlandse nieuwkomers zochten het stadscentrum op wegens de nabijheid van informatie over wonen en werken. Gegeven deze besluiten, die ook vóór haar onderzoek reeds bekend waren — ze kwamen reeds aan de orde in M. de Metsenaere, *Taalmuur: Sociale muur?* (Brussel, 1988) naar aanleiding van een factor- en clusteranalyse, uitgevoerd op de bevolkings- en talentelling van 1842—had de auteur zich deze moeite kunnen besparen. Bovendien liet deze clusteranalyse tot minder woonintegratie beslui-

ten dan het onderzoek van mevr. De Schaepdrijver, aangezien 3 van de 10 stratenclusters zich profileerden via een oververtegenwoordiging van buitenlanders ... Kortom, *Elites for the capital?* getuigt van eruditie en creativiteit; een aantal bestaande inzichten wordt wel genuanceerd en gecorrigeerd maar de resultaten van de auteur zullen Belgische historici, die vertrouwd zijn met de materie, niet verrassen. Een Engelstalig lezerspubliek kan hier wel een uitermate vlotteen toegankelijke introductie vinden tot het negentiende-eeuwse Brussel en zijn negentiende-eeuwse buitenlandse populatie.

M. de Metsenaere

A. H. van Otterloo, *Eten en eetlust in Nederland [1840-1990]. Een historisch-sociologische studie* (Dissertatie UvA 1990; Amsterdam: Bert Bakker, 1990, 363 blz., ISBN 90 351 0974 0).

Eten is een letterlijk alledaagse zaak, maar daarom nog geen alledaags onderwerp van historisch onderzoek, zeker niet in Nederland. Het is de verdienste van de sociologe Anneke van Otterloo dat zij met haar proefschrift dit voor de Nederlandse geschiedenis weinig ontgonnen terrein heeft ontsloten. Zij wilde de veranderingen op het spoor komen die zich in de periode 1840-1990 bij de Nederlandse bevolking in eetgewoonten hebben voorgedaan en nagaan hoe die veranderingen in verband kunnen worden gebracht met modernisering en 'ontwikkelingen in afhankelijkheidsverhoudingen' (3).

De basis van het boek wordt gevormd door vijf hoofdstukken (5 t/m 9) die al eerder als artikel gepubliceerd werden — op één na in het (*Amsterdams*) *sociologisch tijdschrift*. Het onderwerp eetgewoonten is de gemeenschappelijke noemer, maar overigens behandelen ze zulke uiteenlopende thema's en tijdvakken als het beschavingsoffensief door kookleraresen 1880-1940; de modernisering van de keukenarbeid en de opkomst van de merkartikelen 1920-1970; de bewegingen voor natuurlijk en gezond voedsel die rond de eeuwwisseling en opnieuw na 1970 opkwamen; de invloed van migratie op eetgewoonten 1945-1985; en opvattingen van hedendaagse moeders over voeding. Het zijn vijf afzonderlijke studies met uiteenlopende vraagstellingen.

Dit heterogene geheel is, behalve met een inleidend en een concluderend hoofdstuk, aangevuld met hoofdstukken over eetgewoonten in de negentiende eeuw (hoofdstuk 2), over de opkomst van de voedingsindustrie in de tweede helft van diezelfde eeuw (hoofdstuk 3) en over de in dezelfde periode gecreëerde stedelijke voorzieningen op het gebied van de voedselvoorziening (markten, slachthuizen en keuringsdiensten) en op dat van water en vuur (waterleiding, gas en electriciteit), beide onmisbaar voor de voedselbereiding (hoofdstuk 4). Deze drie hoofdstukken zijn, in tegenstelling tot de eerdergenoemde, niet of nauwelijks gebaseerd op eigen bronnenonderzoek en bieden niet veel nieuws. Het aardigste van de drie is naar mijn smaak nog het derde, over de industrialisering van de voedselvoorziening, waarvoor de schrijfster onder meer geput heeft uit bedrijfsgechiedenissen. Boeiend daarin zijn de details, zoals de mededeling dat de blikopener pas op de markt kwam op een tijdstip — omstreeks 1875 — toen ingeblikt voedsel al massaal gebruikt werd. Voor die tijd moesten er hamer en beitel aan te pas komen (84).

Van de vijf hoofdstukken die wèl op oorspronkelijk onderzoek gebaseerd zijn, is hoofdstuk 7, 'De herleving van de beweging voor natuurlijk en gezond voedsel', naar mijn idee de belangrijkste bouwsteen voor de eindconclusie van het boek. Het behandelt het verband tussen levensovertuiging en voedsel. Als gezond beschouwde eetgewoonten komen hier in een breder perspectief te staan dan in hoofdstuk 5. De in laatstgenoemd hoofdstuk behandelde propaganda